

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 331.109.32

М. І. Іншин

доктор юридичних наук, Заслужений юрист України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра трудового, земельного і екологічного права, завідувач кафедри
вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА СЛУЖБУ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ

У статті досліджено конституційне право громадян на державну службу в контексті реалізації закріпленого конституційного права на працю; наведено власне визначення конституційного права громадян України на державну службу.

Ключові слова: конституційне право громадян, державна служба, державні органи.

Підґрунтя основних прав та свобод людини закладено в Основному Законі України — Конституції. Закріплені в Конституції України основні права і свободи громадян є загальними для всіх і складають основу конституційного правового становища (яке визначають як загальне) будь-якої категорії громадян. Недаремно І. О. Ієрусалимова відмічає, що «загальне правове становище залишається єдиним для всіх громадян держави, воно є незалежним від конкретних обставин, базовим, вихідним, а тому робить усі інші — похідними, такими, що доповнюють його» [1, с. 109]. «Конституція, — відзначає О. Ф. Скакун, — основний закон громадянського суспільства й держави, який має вищу юридичну силу, за допомогою якого (згідно з багатовіковим досвідом та прагненням народу) встановлюються основи суспільного державного ладу та механізми їх дії, спрямовані на зміцнення держави і забезпечення прав і свобод громадян» [2, с. 353]. П. Д. Пилипенко наголошує, що «Конституція України визначає принципові позиції законодавця з найважливіших питань правого регулювання трудових та тісно пов'язаних з ними суспільних відносин. Відповідні статті Конституції закріплюють основні права громадян як суб'єктів трудового права. В них встановлюються вихідні положення оплати праці, регулювання робочого часу і часу відпочинку, дисципліни праці, охорони праці, соціального забезпечення та інші» [3, с. 19].

Відповідно до ст. 22 Конституції України [4] права та свободи людини і громадянина, які конституційно закріплені, не є вичерпними; гарантуються і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Конституційні права і свободи є основними тому, що з їх допомогою регулюються найбільш важливі відносини та зв'язки громадянина з державою. З огляду на означене, ми можемо вести мову саме про наявність у громадянина України конституційних прав.

Проте, права людини в Україні не обмежуються лише конституційними, про що свідчать наукові пошуки багатьох вчених як України, так і інших держав, які класифікують права людини за різними сферами суспільних відносин та відповідно до суб'єкту їх належності, а також відповідно до юридичної сили нормативно-правових актів, що їх встановлюють. Хоча за юридичною силою найбільшого значення набувають саме конституційні права людини. Аналіз Конституції України [4] надає змогу виділити наступні особисті конституційні права людини: право на вільний розвиток своєї особистості (ч. 1 ст. 23); право на життя (ст. 27); право на повагу гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на недоторканість житла (ст. 30); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 37); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 40); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43), та пов'язані з працею права (ст. 44, ст. 45, ст. 46); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); право на житло (ст. 47); право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50); право на освіту (ст. 53); право кожного захищати свої права та свободи в суді (ч. 1 ст. 55); право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55); право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч. 3 ст. 55); право звертатися за захистом своїх прав до міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій (ч. 4 ст. 55); право кожного на самозахист (ч. 5 ст. 55); право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державними органами, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами (ст. 56); право знати свої права і обов'язки (ст. 57); право

на правову допомогу (ст. 59); право не виконувати явно злочинні накази чи розпорядження (ст. 60); право користуватися принципом презумпції невинуватості (ст. 62); право не нести відповідальності за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом (ч. 1 ст. 63); право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист (ч. 2 ст. 63) [4].

Встановлені та гарантовані Конституцією України права людини мають суб'єктивний характер, адже їм не кореспондуються обов'язки громадян. Так, наприклад, надане Конституцією право на працю не зобов'язує кожного працювати. Природа суб'єктивного права характеризується двома підходами: позитивістським і природно-правовим. Позитивістський підхід характеризує суб'єктивне право як певну можливість, що повністю залежить від держави. Природно-правовий підхід визнає суб'єктивне право як таке, що випливає з природи самої людини, існує незалежно від чийої воли [5]. Цінність суб'єктивних прав полягає в їх реальності, тобто можливості реального здійснення повноважень, які випливають із змісту того чи іншого конкретного суб'єктивного права. Реальність суб'єктивних прав забезпечується за допомогою політичних, економічних та ідеологічних (загальних) і юридичних (спеціальних) гарантій, тобто засобів, способів і умов, спираючись на які суб'єкт досягає повного і безперешкодного здійснення своїх прав [6, с. 104]. Отже, суб'єктивному праву (можливій поведінці) одного суб'єкта (уповноваженого) з необхідністю кореспондують юридичні обов'язки (поведінка, необхідна для забезпечення можливостей, що випливають із суб'єктивного права). Невиконання цих обов'язків є правопорушенням і тягне за собою застосування засобів державного примусу, зокрема, того чи іншого виду юридичної відповідальності [7, с. 99]. Як бачимо, суб'єктивне право для тих, хто ним володіє, означає певну правову можливість, певні повноваження здійснювати у межах закону ті або інші дії. Межі даного повноваження у кожному випадку окреслені кордонами даного суб'єктивного права. Можливість його здійснення забезпечується державою [8, с. 31]. Як приклад, суб'єктивному праву громадян на безпечні та належні умови праці кореспондуються обов'язки роботодавця створювати такі умови праці.

Отже, конституційне право громадян на державну службу безпосередньо пов'язане з конституційним правом на працю. Адже державний службовець реалізує свої потенційні можливості в процесі праці. «Саме нею обумовлені економічна діяльність та соціальна структура суспільства, механізми влади, господарювання й підпорядковування, фактори соціалізації особистості (сім'я, школа, трудовий колектив) і культура, а найбільше — спосіб життя людей та рівень їх благополуччя» [9, с. 44]. Праця (труд) — це наполеглива діяльність людини, сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії й мають своїм призначенням створення матеріальних та духовних цінностей [10, с. 292].

Відповідно до ст. 43 Конституції України змістом права на працю є можливість людини заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. Згідно з такою нормою під працею

розуміється будь-яка трудова діяльність, що приносить прибуток. Тобто, сучасне «ринкове» поняття права на працю фактично наближується до права на зайнятість, яке передбачає різні організаційно-правові форми здійснення праці — у формі трудового права (наймана праця), у формі цивільно-правового договору (теж наймана праця), у формі членства у кооперативах, колективних підприємствах, фермерських господарствах (самостійна колективна праця), у формі індивідуальної підприємницької діяльності (самостійна індивідуальна праця) [11]. Слід наголосити на певних відмінностях визначення права на працю. Перш за все, на нашу думку, є недопустимими відмінності у понятті права на працю у Конституції [4] та Кодексі Законів про працю України. Так, відповідно до статті 2 Кодексу законів про працю України [12] право на працю — право на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру — включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи [13]. Більш того, дане право повинне забезпечуватися державою. Право на працю Б. К. Бегічев визначає як «визнану державою можливість при наявності конкретних життєвих обставин вступати в трудові правовідносини» [14, с. 109–110]. У цій якості право на працю, на думку вченого, являє собою суб'єктивне право в потенції, реалізоване у виді суб'єктивних прав в конкретних правовідносинах, у які вступає даний суб'єкт. Вчений робить справедливий висновок, що, якщо право на працю є суб'єктивним правом у потенції і надання його здійснюється не у формі індивідуальних правовідносин, а у виді загальних правових зв'язків (правоздатності), то зазначене право виступає одночасно суб'єктивним правом по лінії державного права й елементом трудової правоздатності громадян по лінії трудового права [14, с. 109–110]. «Право на працю включає в себе право кожної людини на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає чи на яку вільно погоджується (ст. 6 Пакту про економічні, соціальні і культурні права). Це право відображає постійно діючу потребу людини, необхідну для створення умов всебічного розвитку особистості» [15, с. 18–24].

Відповідно до ст. 5–1 Кодексу законів про працю України [13] гарантіями забезпечення права громадян на працю є: вільний вибір виду діяльності; безкоштовне сприяння державними службами зайнятості у підборі відповідної роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; безкоштовне навчання безробітних новим професіям, перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендій; правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення та ін. Якщо ж говорити про перспективи розвитку конституційного права на працю, то слід окремо зупинитися на проекті Трудового кодексу України.

Відповідно до ст. 3 проекту Трудового кодексу України (реєстраційний № 1108, текст законопроекту до другого читання 2 жовтня 2008 р.) реалізація громадянами права на працю буде відбуватись на таких основних засадах:

1) свободи праці, що включає право на працю, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується;

2) заборони примусової праці;

3) заборони дитячої праці;

4) заборони дискримінації у сфері праці та забезпечення особам, які зазнали такої дискримінації, права на звернення до суду про визнання факту дискримінації та її усунення, а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дискримінації;

5) забезпечення повної та продуктивної зайнятості працівників та їх захисту від безробіття;

6) забезпечення права працівників і роботодавців на свободу об'єднання для захисту своїх прав та інтересів;

7) поєднання державного і договірної регулювання трудових відносин;

8) рівності прав і можливостей працівників, у тому числі гендерної рівності, шляхом забезпечення єдності та диференціації умов праці;

9) забезпечення працівникам державних гарантій у сфері праці;

10) гарантування працівникам своєчасної та в повному розмірі виплати заробітної плати, що забезпечує достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей;

11) створення належних, безпечних і здорових умов праці та відпочинку;

12) створення працівникам рівних можливостей щодо їх професійного зростання, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації;

13) забезпечення права працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

14) гарантування права на розв'язання індивідуальних і колективних трудових спорів, у тому числі забезпечення права працівників на страйк;

15) забезпечення судового захисту трудових прав, честі та гідності учасників трудових відносин;

16) здійснення нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства;

17) сприяння веденню колективних переговорів з метою укладання колективних договорів і угод;

18) захисту від незаконного звільнення;

19) забезпечення права працівників на участь в управлінні юридичною особою. Відповідні засади конституційного права на працю мають бути прописаними в законодавстві України «Про державну службу».

Розглядаючи право на працю як суб'єктивне право, в науці трудового права до форм реалізації громадянами права на працю чи організаційно-правових форм залучення громадян до праці традиційно відносять:

1) укладання трудового договору (контракту);

2) обрання на посаду;

3) конкурсне заміщення посади;

4) призначення на посаду;

5) прийняття-вступ у члени, якщо членство зумовлене обов'язковістю особистої праці;

6) прийняття на роботу молодих фахівців;

7) прийняття на роботу за рахунок броні (квоти) [16, с. 16–19]. Повертаючись до конституційного права на державну службу, необхідно відмітити, що в Конституції України [4] прописані основні засади діяльності громадян України, що перебувають на державній службі, проте не є державними службовцями, а мають особливий статус у зв'язку з проходженням державної служби у Вищих органах державної влади України. Зокрема, мова йде про інститут Президентства, Верховну Раду та Кабінет Міністрів України.

З урахуванням викладеного вище, можна виділити наступні ознаки конституційного права громадян України на державну службу:

- загальний його характер, оскільки воно є неодмінною складовою частиною конституційно-правового статусу громадянина в Україні;
- індивідуальне суб'єктивне право кожної людини, яка є громадянином України;
- можливість його реалізації громадянином протягом всього життя до набуття граничного віку перебування на державній службі;
- тісний взаємозв'язок з іншими конституційними правами, оскільки від його реалізації значною мірою залежить реалізація інших прав, зокрема, права на працю, права на відпочинок та ін.;
- гарантується державою кожній особі і не допускає протиправних обмежень при його реалізації;
- забезпечується державою в особі державних органів та органів місцевого самоврядування, державними установами відповідної спрямованості;
- у разі його порушення створює можливості відшкодування збитків і відновлення порушеного права [17, с. 74].

Отже, конституційне право громадян України на державну службу — це передбачена Конституцією, нормами міжнародного та національного законодавства міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин, реалізація, охорона та захист якої гарантовані державою через діючу систему органів державної влади, місцевого самоврядування, метою якої є отримання громадянином України статусу державного службовця.

Література

1. Іерусалімова І. О. Поняття правового статусу громадянина України у сфері виконавчої влади / І. О. Іерусалімова // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Видавничий дім «Юридична книга», 2000. — Вип. 6. — С. 108–111.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун; Пер. з рос. — Харків : Консум, 2001. — 656 с.
3. Трудове право України: курс лекцій / За ред. П. Д. Пилипенка. — Львів: Вид-во «Вільна Україна», 1996. — 159 с.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
5. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузова. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. — 293 с.
6. Колодій А. М. Принципи права України: Монографія / А. М. Колодій. — Київ: Юрінком Інтер, 1998. — 208 с.
7. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Н. Г. Александров. — М., 1961. — 185 с.

8. Матузов Н. И. Субъективные права граждан в СССР / Н. И. Матузов. — Саратов: Приволж. кн. изд., 1966. — 190 с.
9. Бабасов Е. М. Прикладная социология: Учебное пособие / Е. И. Бабасов. — Мн.: Тетра Систенс, 2000. — 496 с.
10. Словник української мови: В 11 т. — К.: Наук. думка, 1976. — Т. 7. — С. 552; 1979. — Т. 10. — С. 292.
11. Феськов М. М. Європейська Соціальна хартія (переглянута) і трудове законодавство України: питання адаптації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Одеська національна юридична академія / М. М. Феськов. — Одеса, 2002. — 202 с.
12. Кодекс Законів про працю України // Відомості Верховної Ради України. — 1971. — Ст. 375.
13. Кодекс законов о труде Украины // Ведомости Верховного Совета УРСР. — 1971. — Приложение к № 50.
14. Бегичев Б. К. Трудовая правоспособность советских граждан / Б. К. Бегичев. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 109–110.
15. Загальна декларація прав людини: Прийнято резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю. К. Качуренко. — 2-ге вид. — К.: Юрінформ, 1992. — С. 18–24.
16. Срьоменко В. В. Правові форми реалізації громадянами права на працю / В. В. Срьоменко // Право України. — 1999. — № 1. — С. 16–19.
17. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ України / В. О. Боняк. — К., 2005. — 205 с.

Н. И. Иншин

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра трудового, земельного и экологического права
ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина

СОДЕРЖАНИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА ГРАЖДАН УКРАИНЫ НА СЛУЖБУ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНАХ

Резюме

В статье исследовано конституционное право граждан на государственную службу в контексте реализации закрепленного конституционного права на труд; дано собственное определение конституционного права граждан Украины на государственную службу.

Ключевые слова: конституционное право граждан, государственная служба, государственные органы.

N. I. Inshin

Kyiv Taras Shevchenko National University,
The Department of Labour, Land and Environmental Law
Vladimirskay str., 60, Kiev, 01601, Ukraine

**MAINTENANCES OF CONSTITUTIONAL RIGHT FOR CITIZENS
OF UKRAINE ON SERVICE IN PUBLIC ORGANS**

Summary

In the article a constitutional right for citizens is investigational on government service in the context of realization of the vested constitutional right on labour; own determination of constitutional right for the citizens of Ukraine is brought around to government service.

Key words: constitutional right for citizens, government service, state organs.